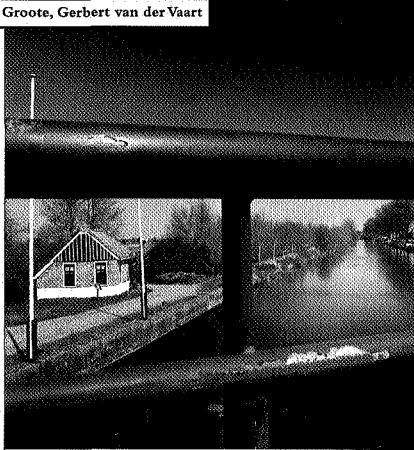

nb

Peter Groote, Gerbert van der Vaart

Museum It Damshûs foto Ton Broekhuis

Heropening Polderhoofdkanaal in Nij Beets

ERFGOEDMANAGEMENT VOOR REGIONALE IDENTITEIT

In de geschiedenis van Zuidoost-Friesland spelen de laagveenontginningen een centrale rol. Het huidige cultuurlandschap, met zijn laaggelegen weidegronden, petgaten en ontginningskanalen, draagt er duidelijk de sporen van. Maar de veenontginning is ook een centraal element in de sociale geschiedenis van de streek, met zijn sterke tegenstelling tussen arm en rijk, de sociale onrust en het ontstaan van de arbeidersbeweging. In Nij Beets, een van de kernen in het Friese laagveengebied, zijn beide aspecten, het cultuurlandschap en de sociale geschiedenis, prominent aanwezig. De auteurs concluderen dat heropening van het Polderhoofdkanaal in Nij Beets bij zou kunnen dragen aan de versterking van de regionale identiteit en daarmee aan de dorpsbinding van de bewoners. Om dat te bereiken zou gebruikt gemaakt moeten worden van actief erfgoedmanagement, dat tot nu toe vooral in de toeristische sector gebruikt is. Peter Groote is universitair docent aan de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen. Gerbert van der Vaart studeerde af op onderzoek over de kosten en baten van heropenstelling van het Polderhoofdkanaal voor de recreatievaart.

Vanaf ongeveer 1860 werden de laagveengebieden in de zogenoemde Grote Veenpolder in Zuidoost-Friesland aantrekkelijk voor ontginning. Omdat het laagveen zich onder de grondwaterspiegel bevond, moest dat gebeuren door het zogenoemde 'baggelen', het onder water weg baggeren van het veen, om het vervolgens te laten drogen op relatief smalle legakkers. Om de afvoer van de gedroogde turven te vergemakkelijken was het nodig het gebied te ontsluiten. Daarom werd vanaf 1875 het Polderhoofdkanaal (of de Beetstervaart) gegraven als verbinding tussen de Nieuwe Vaart bij de Ulesprong en de Wijde Ee bij De Veenhoop. Daarmee verkreeg het gebied aansluiting op het nationale transportnetwerk. De veenontginning bracht een ongekende dynamiek in het gebied. De arbeiders die van elders werden aangetrokken, vestigden zich langs het nieuwe kanaal, zodat de nederzetting Nij Beets ontstond, enkele kilometers ten westen van het oude gehucht Beets. Het Polderhoofdkanaal werd al snel een centraal onderdeel van het systeem van turfkanalen.

VEENONTGINNING

De welvaart die de veenontginning bracht, werd echter ongelijk verdeeld. De kapitaalverschaffers, die veelal elders woonden, profiteerden het meest, met in hun kielzog de veenbazen, die als kleine ondernemers opereerden. Voor de arbeidersgezinnen, mannen, vrouwen en kinderen, was de situatie een stuk slechter. De vaste arbeiders woonden in primitieve, maar tenminste nog permanente woningen. Onderaan de hiërarchie stonden de seizoenarbeiders. Deze woonden tijdens de campagne in tijdelijke onderkomens op het veen. De woon- en arbeidsomstandigheden van de losse en vaste arbeiders trok aan het eind van de vorige eeuw landelijk de aandacht. De socialistische voorman Ferdinand Domela Nieuwenhuis was zeer actief in de streek. In de arbeidersgeschiedenis symboliseerde het kanaal enerzijds de vooruitgang, de dynamiek van de ontginning, het letterlijk op de kaart zetten van de streek. Anderzijds was het kanaal ook het symbool van het zware werk waarmee dat gepaard ging, van de uitbuiting en van de opbrengsten van de arbeid die naar de veelal elders verblijvende financiers wegvloeiden.

Met de achteruitgang van de turfwinning en de opkomst van stoomtram en autobus verloor het kanaal zijn

transportfunctie. In oktober 1966 werd het laatste schip gelost aan de kade in Nij Beets. De Noordersluis bij de Veenhoop en de Zuidersluis bij de Ulesprong werden vol gespoten met zand. Sindsdien heeft het Polderhoofdkanaal alleen nog maar een functie voor de waterhuishouding en voor hengelaars en schaatsters. Nij Beets verloor daarmee de dynamiek die de scheepvaart meebracht en toch ook een beetje zijn ziel.

HEROPENING VOOR RECREATIE

Het dorp heeft de spilfunctie van het kanaal in het sociaal-economisch leven echter nooit kunnen vergeten. Al snel na de afsluiting van de beide sluisen werd in het dorp de 'Kanaalcommissie' opgericht, met als doel het Polderhoofdkanaal weer bevaarbaar te maken. Men hoopte door aansluiting op het Friese toervaartcircuit een graantje mee te kunnen pikken van de opkomst van de recreatievaart. Daarvoor leken ook alle mogelijkheden aanwezig. Het kanaal zou een interessante schakel kunnen zijn tussen de Turfroute, het Fries-Drentse toervaartcircuit waarvan de Opsterlandsche Compagnonsvaart deel uitmaakt, en het plasseengebied van de Wijde Ee en de Alde Feanen. Heropening zou voor extra vaarcircuits kunnen zorgen, terwijl tegelijkertijd de drukste vaarrecreatiegebieden ontlast zouden worden.

De Heidemij verrichte in 1987 een haalbaarheidsstudie waaruit bleek dat heropening van het Polderhoofdkanaal gunstige effecten op de recreatievaart in Zuidoost-Friesland zou hebben. De uitgaven van vaarrecreanten zouden ertoe bij kunnen dragen dat het voorzieningenniveau in het dorp Nij Beets op peil zou blijven. Helaas moesten deze te verwachten baten afgewogen worden tegen geschatte aanlegkosten van meer dan tien miljoen gulden en vaste kosten vanwege onderhoud en sluisbediening. Naar het oordeel van de betrokken overheden wogen de geschatte baten niet op tegen de te maken kosten. De plannen voor heropening van het kanaal werden op de lange baan geschoven.

REGIONALE IDENTITEIT

De Kanaalcommissie bleef echter actief. Precies tien jaar na de Heidemijstudie werd contact gezocht met de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Groninger universiteit. De commissie had aanwijzingen dat de omstandigheden zodanig gewijzigd waren dat de kosten van het project nu veel lager zouden zijn dan in 1987. Zo was bijvoorbeeld in de Groninger vaarrecreatie de zelfbedieningsluis geïntroduceerd, waarmee de vaste kosten van sluisbediening zouden wegvallen. Waar de kosten-batenanalyse tien jaar geleden negatief uitviel, zou een dergelijke kostenverlaging tegenwoordig best eens tot een andere afweging kunnen leiden. Op verzoek van de Kanaalcommissie maakte regionaal-geograaf Gerbert van der Vaart een update van het Heidemijrapport.

Al snel bleek dat de omstandigheden inderdaad veranderd zijn. Dat betreft echter niet in de eerste plaats, zoals gedacht, effecten op de kosten van heropening van het kanaal, maar op de te verwachten baten. In 1987 is voorbij gegaan aan het effect dat heropenstelling van het kanaal, als centraal cultuurhistorisch element, kan hebben op de regionale identiteit en op de waardering voor het gebied. Het belang van een goed beheer van ons erfgoed is inmiddels algemeen aanvaard.

ERFGOEDMANAGEMENT

De Groninger geograaf Ashworth onderscheidt twee hoofdvormen van omgaan met cultuurhistorisch erfgoed: het traditionelere conservatiebeleid en het modernere erfgoedmanagement. Conservatie heeft betrekking op cultuurhistorische objecten of ensembles van objecten die vanwege hun vorm of hun functie zo waardevol zijn dat ze bewaard moeten worden. Conservatiebeleid is in essentie defensief, want het is gericht op het voorkomen van aantasting van de bestaande vorm. Veelal gebeurt dat door officiële aanwijzing als monument of als beschermd dorpsgezicht.

Bij erfgoedmanagement wordt niet, zoals bij conservatie, geredeneerd vanuit het te beschermen object, maar vanuit de vraag naar cultuurhistorisch erfgoed, zoals die leeft bij de consument. In het begin was erfgoedmanagement vooral een instrument van city-marketing, gericht op toeristen en ondernemers. Zowel toeristen als ondernemers die zich aan het oriënteren zijn op een nieuwe vestigingsplaats, blijken steeds vaker op zoek naar een interessante cultuurhistorische omgeving. Het renoveren, restaureren of herbouwen van

De Hoofdbrug in Nij Beets over het Polderhoofdkanaal

De sluis bij De Veenhoop

Armoedige bewoning van seizoenarbeiders
in het veen, begin deze eeuw
foto Ton Broekhuis

het cultuurhistorisch erfgoed vergroot de aantrekkelijkheid van steden en genereert daarmee inkomsten voor de stad. Voorbeelden van actief erfgoedmanagement zijn te vinden in de Spaanse steden langs de Costa's. Een stad als Girona is succesvol geweest in het lokken van strandtoeristen die ook belangstelling hebben voor een 'dagje cultuur'. Om dat te bereiken heeft de Girona bewust zijn stadscentrum laten verfraaien.

VERSTREKING

Conservatiebeleid kan rekenen op een breed publiek draagvlak. Voor erfgoedmanagement geldt dat nog niet. Erfgoedmanagement wordt wel geassocieerd met het vanuit commerciële motieven creëren van semi-erfgoed, dat niet authentiek is en daarmee minder waardevol. Met actief erfgoedmanagement kan echter ook een andere, niet-commerciële doelstelling bereikt worden, namelijk de versterking van de regionale identiteit. Hoewel afstand steeds makkelijker overbrugd kan worden, groeit tegenwoordig de behoefte van mensen om zich verbonden te voelen met hun eigen woongebied. De opkomst van streekproducten, zoals het Groninger klunbier, de goede kijk- en luistercijfers van regionale media en de hernieuwde belangstelling voor streekgeschiedenis zijn uitingen van een dergelijk proces. De plattelandsgeograaf Huigen gebruikt de term 'verstrekking' om aan te geven dat het traditionele begrip 'streek' hierin een nieuwe betekenis heeft gekregen. Een versterking van de regionale identiteit betekent dat mensen zich weer meer betrokken voelen bij hun leefomgeving en daarmee meer verantwoordelijkheid willen nemen om die omgeving ook leefbaar te houden. Dat betekent een intensievere sociale controle, meer oog voor het netjes en fraai houden van de eigen leefomgeving en een kleinere verhuisgeneigdheid.

De Finse sociaal-geograaf Anssi Paasi heeft aangetoond dat een dergelijke regionale identiteit in eerste instantie vorm krijgt in symbolen. Een voorbeeld van zo'n symbool dat voor een duidelijke regionale bewustwording gezorgd heeft, is de Sportclub Heerenveen. Om dergelijke symbolen in een gebied te kunnen verankeren zijn aangrijpingspunten nodig. Het cultuurhistorisch erfgoed zou daarvoor gebruikt kunnen worden. Net als de vlag en het volkslied belichamen historische monumenten het symbolische landschap van een streek. En daarmee zijn we terug in Nij Beets, bij het Polderhoofdkanaal.

HEROPENING POLDERHOOFDKANAAL ALS ERFGUODMANAGEMENT

Gerbert van de Vaart heeft aangetoond dat heropening van het Polderhoofd kanaal aangrijpingspunten biedt voor de versterking van de regionale identiteit. Het kanaal is het symbool voor de veenontginning die het ontstaan en de verdere ontwikkeling van Nij Beets mogelijk gemaakt heeft. Zonder kanaal had het dorp letterlijk niet bestaan. Anderzijds is het kanaal ook het symbool voor de scherpe sociale tegenstellingen die door de veenontginning ontstonden. Een open kanaal houdt de herinnering levend aan het zware werk dat mannen, vrouwen en kinderen moesten verrichten en aan hun erbarmelijke woonomstandigheden. Dat dergelijke gedachten inderdaad in de streek leven, blijkt uit de ontwikkeling van het Laagveenderij Museum 'It Damshûs' aan de boorden van het kanaal. Op het museumterrein zijn veenarbeidershuisjes uit het eind van de negentiende eeuw herbouwd en met origineel huisraad ingericht. Samen met werktuigen en landschap ontstaat een beeld van de toenmalige woon- en werkomstandigheden. Zolang er nog geen schepen aan kunnen leggen bij het openluchtmuseum omdat het kanaal onbevaarbaar is, ontbreekt er echter een cruciaal element in de tentoonstelling. Het museum zou met de heropening van het kanaal zijn historische basis terug kunnen krijgen.

Verder moeten we bij het afwegen van de kosten en baten van het heropenstellen van oude vaarwegen niet meer alleen kijken naar de te verwachten toeristisch-recreatieve baten. Hoewel deze belangrijk kunnen zijn voor individuele ondernemers, zijn voor de streek als geheel de kwalitatieve baten waarschijnlijk van groter belang. De versterking van de regionale identiteit die met de heropenstelling van het Polderhoofd kanaal bereikt kan worden, sluit aan bij de fundamentele behoefte van de mens om zich aan zijn woongebied te hechten. Deze hechting heeft tot gevolg dat bewoners ook meer verantwoordelijkheid nemen voor hun woongebied en dat de sociale cohesie toeneemt.

Hopelijk worden de betrokken overheden zich ook bewust van de mogelijkheden en de kwalitatieve baten van actief erfgoedmanagement en zien we binnen afzienbare tijd weer schepen aanmeren in Nij Beets.